

Michael H. Clemmesen, BGen (pens) cand.phil.
Seniorforsker, Forsvarsakademiet, Institut for Militærhistorie

Indlæg på Dansk Udenrigspolitiske Selskabs møde 22 SEP 2005 om DIIS Udredning 'Danmark under Den Kolde Krig'

Min kommentar vil i hovedsagen tage karakter af begrundede spørgsmål til Svend Aage Christensen

– det viste sig under mødet¹, at flere af disse spørgsmål reelt burde rettes til Bestyrelse for DIIS på grund af dennes ansvar og indflydelse på udredningens svagheder.

Før man begynder på eventuelt kritiske bemærkninger, må man takke for den forskningsindsats, der har fremdraget så meget nyt materiale, og som har muliggjort væsentlige og solide nytolkninger af den danske efterkrigshistorie.

Jeg vil ikke her indledningsvis kommentere trusselsafsnittene - det har jeg allerede gjort. Kun vil jeg imødegå DIIS opfattelse af, at man blot anvendte efterretningstjenesters normale metodik:

'DIIS har ... løst kommissoriets opgave ... i fuld overensstemmelse med den metodik for trusselsanalyser, som FE og andre efterretningstjenester har betjent sig af under den kolde krig ...'².

Det kunne man reelt ikke, idet DIIS ikke skaffede sig forudsætningerne for at anvende FEs metode.

- *For det første havde FE altid tid og ressourcer til at være grundig med kildekritikken - det havde DIIS ikke.*
- *For det andet kunne FEs vurderinger baseres på en omfattende indsigt i sovjetiske, polske og østtyske forhold, en indsigt opbygget over meget lang tid - det kunne DIIS vurderinger ikke.*
- *For det tredje kunne FEs vurderinger baseres på en omfattende militær ekspertise - det kunne DIIS vurderinger ikke. Den militære ekspertise DIIS har haft og søgt, var svag, spredt og kunne ikke støtte udredningens vurderinger.*
- *For det fjerde kunne FEs vurderinger baseres på et generelt kendskab til danske og allierede operative planer og svagheder - det kunne DIIS vurderinger ikke. I modsætning til FE, havde DIIS ikke Forsvarschefen til at gennemlæse, kontrollere og underskrive vurderingerne.*

¹ Som justeret på grundlag af mødet.

² DIIS's svar på kritik af udredningen om "Danmark under den kolde krig" af 16. september 2005.

I øvrigt må det dog konstateres, at DIIS-gruppens arbejdsform på andre områder langt mere lignede en efterretningstjenestes lukkede proces end et åbent samtidshistorieforskningsprojekt. *(Dette er en direkte følge af den metodetradition, der er knyttet til udarbejdelse af offentlige udredninger i Danmark. Det er således denne tradition – og den måde, den her blev administreret på – der må bedømmes som en uhensigtsmæssig måde i forskning samt formidling af samtidshistorie.)*

*****

Det første kommentarpunkt drejer sig om den utilstrækkelige 'ramme' for hver bind

'Kontekst-kapitlerne i hvert udredningsbind er for generelle og mangelfulde til at give den nødvendige ramme for at forstå forløbet af den kolde krig, herunder Danmarks vilkår og truslen mod landet.

Den kolde krig domineres af overlappende og normalt misforstået aktion-reaktion mellem de to supermagter. Man kan ikke forstå den kolde krig omkring Danmark uden at beskrive de bureaukratiske og politiske faktorer, opfattelser og processer, der drev de udenrigspolitiske og militære valg i de to supermagter i hver af de tre perioder. Jeg har i tidligere kommentarer fokuseret på behovet for at opnå klarhed med hensyn til den politiske og militære virkelighed i Sovjetunionen.

Den politiske og bureaukratiske proces i USA er af indlysende årsager også af afgørende betydning.

Hvis blot én fase i supermagternes 'dialog' ignoreres eller nedtones, svækkes rammen drastisk for tesebygning og læsernes forståelse. Det kan man se ved udredningens helt utilstrækkelige behandling af baggrunden for og karakteren af Sovjetunionens massive oprustning fra 1964 - samt derefter Ford- og Carter-administrationernes usikre og delte reaktion - der igen gav forvirring og tolkningsproblemer i den sovjetiske ledelse.

Der findes god, ny litteratur, der ville have gjort det muligt at opstille en fornuftig, balanceret ramme på et overskueligt antal sider.

Da jeg i sidste uge søgte en forklaring på den svage ramme, blev jeg fortalt, at det var Bestyrelsen, der insisterede på en så snæver tolkning af kommissoriet, at dette udelukkede en grundig behandling af supermagternes handlinger og deres opfattelser af hinanden. Det hindrede, at undersøgelsen af Danmark under den kolde krig blev tilstrækkelig styret af den sammenhæng, den fandt sted i.

*****

Spørgsmål:

- 1. Er forklaringen på svagheden korrekt, at det var bestyrelsens direktiv?*
- 2. Hvorfor skrives dette så ikke i indledningen?*
- 3. Hvordan vil DIIS rette op på svagheden?*

*****

Det næste kommentarpunkt er DIIS indsats for kontrol af sine teser og konklusioner

Kommissoriet tillod, at man anvendte embedsmænd m.m. som vidner. Alt andet ville også være mildest talt ulogisk i samtidshistorisk forskning og udredningsarbejde.

En sådan anvendelse fandt da også sted i et vist begrænset omfang i form af interviews, der danner en del af grundlaget for udredningen.

En fuld anvendelse af sådanne aktører, ville dog indebære, at forskerne - uforpligtende - afprøvede teser og konklusioner på disse og andre vidner for at få det mest korrekte, nøjagtige resultat. Uforpligtende, fordi det jo altid må være forfatterne, der må være ansvarlige for den endelige formulering.

En sådan anvendelse til afprøvning fandt ikke sted. Dette blev klart under det møde, der blev holdt i fredags - 16 SEP - i Selskabet for Samtidshistorisk Forskning. Her blev en af udredningens afgørende konklusioner anfægtet af indlæg af ambassadørerne Eigil Jørgensen og Peter Dyvig samt statsministerens sikkerhedspolitiske kommitterede Henning Gottlieb.

*****

Første spørgsmål: Hvorfor inddrog man ikke aktører i kontrol og raffinering af teser?

At holde 'kortene tæt ind til kroppen' har været en tradition i udredningsarbejde i først Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU) og derefter Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI). Denne arbejdsform, der mere lignede en efterretningstjenestes lukkethed end et effektivt forskningsmiljøes åbne samspil med ekstern indsigt og viden, indebærer problemer. Den giver risiko for, hvad man benævner 'Group-

think' skabelse af en fælles, falsk subjektiv sandhed. (Mødet førte til den konklusion hos mig, at det var SNU-DUPI-traditionen for at håndtere udredningsarbejder, der gjorde, at man ikke fik den idé at inddrage senioraktører – primært pensionerede civile og militære embedsmænd – i den prøvning af teser og konklusioner).

Spørgsmål:

- *Var det denne SNU-DUPI-virksomhedskultur, der lagde sig i vejen for normal samtidshistorisk forskningsmetode?*
- *Var kulturen også forklaringen på DIIS tolerance overfor anvendelsen af anonyme kilder i anvendt litteratur? (Mødet førte til den konklusion hos mig, at dette problem var snævert begrænset til håndteringen af Tunander)*

*****

Man må også undre sig over den svigtende anvendelse af Nikolaj Petersen, dansk koldkrigshistories respekterede 'nestor', til prøvning af teser og konklusioner. Dette på trods af, at han på grund af eget arbejde valgte ikke at deltage i selve forsknings- og udredningsarbejdet.

Det ville imidlertid ikke have udelukket, at man prøvede de foreløbige teser på hans indsigter. Det skete ikke.

*****

Spørgsmål:

1. *Hvorfor ikke? (Under mødet viste anvendelsen af Nikolaj Petersens positive bemærkninger om udredningen på mødet i fredags 16 SEP, at man nu godt forstod, hvor betydningsfuld hans rådgivning ville have været.)*
2. *Et det også her SNU-DUPI-virksomhedskulturen, der lagde sig i vejen for det umiddelbart indlysende? (Jeg må efter mødet svare bekræftende.)*

*****

Man må endvidere undre sig over den anvendelse af de amerikanske diplomater Peter Swiers (og James Whitlock's) udsagn.

Indlæggene i fredags fra Eigil Jørgensen, Erik Beukel, Nikolaj Petersen, Henning Gottlieb og Peter Dyvig satte meget store spørgsmålstejn ved det holdbare i udredningens konklusion vedrørende de allieredes bedømmelse af fodnoterne. Jørgensen og Dyvig anfægtede også, at man kunne anvende de to amerikanske diplomater som selvstændige vidner til amerikanske opfattelser.

Jørgensens, Dyvigs og Gottliebs indlæg bekræftede reelt den tolkning af alvorligheden man kan udlede af placeringen fra midten af 1983 til 1988 af den 'tunge', kompetente karrierediplomat ambassadør Terence Todman i København efter hans tjeneste i Madrid - i stedet for at anvende stillingen som belønning for valgkampsstøtte.

Dette nærede min undren over, at karrierediplomater som Whitlock og Swiers kunne have en opfattelse af amerikanske vurderinger, der angiveligt i så høj grad afveg fra deres hovedstads.

Dette førte til, at jeg undersøgte forholdet i weekenden ved direkte kontakt til Swiers. Han gjorde hele sin tjeneste i København under Todman, og fortalte i øvrigt, at ambassadøren stadig er frisk og skarp, hvilket fører til undren over, hvorfor DIIS ikke interviewede ham.

*****

Spørgsmål: Prøvede man? (Man havde skrevet et brev, der ikke blev besvaret.)

*****

Swiers bekræftede i sine emails³ reelt de danske ambassadørers opfattelse af amerikanske vurderinger, men understregede, at hans linie under opholdet i Danmark var pædagogisk at få danskerne til at erkende deres problem selv, da optræden som 'the Ugly American' ellers kunne være kontraproduktiv.

*****

Spørgsmål:

Hvad vil man gøre nu, efter at konklusionen vedrørende de allieredes syn på fodnoterne står uden troværdighed?

*****

Det tredje og sidste kommentarpunkt drejer sig om anvendelsen af Ola Tunander

'Jeg skal ikke her bedømme rapportens beskrivelse af de svenske undervandsbådsincidenter; men som chef for Søværnets Operative Kommando 1980-1983 og chef for Forsvarsstaben og Forsvarschef i de efterfølgende år kan jeg i samråd med mine efterfølgere i SOK, bl.a.

---

³ Som jeg nu - sammen med en email han sendte til DIIS for at supplere sin interview - har offentliggjort på min hjemmeside www.clemmesen.org. Swiers har overfor mig bekræftet, at han opfatter den her præsenterede holdning som værende i overensstemmelse med sin ambassadørs opfattelse og linie i perioden 1985-87.

Fischer og Jørgen Bork, bekræfte, at vi stedse har håndhævet adgangsbestemmelserne for undervandsbåde i danske farvande, og at vi ikke som anført af Ola Tunander (p. 12 og 206) har accepteret neddykket gennemsejling a bl.a. britiske og amerikanske undervandsbåde. Og vi havde midlerne til at håndhæve disse bestemmelser.

Jeg kan endvidere dementere chefen for den sovjetiske Østersøflådes påstand om, at danske undervandsbåde også opererede i svensk farvand (som er anført i en fodnote i rapportens bind 3). Vi respekterede alle andre nationers territorialfarvand.'

(Oplæst af admiral Sven Thiede på mødet 22 SEP)

Fredsforskeren Ola Tunanders bøger om mulige vestlige undervandsbådsoperationer mod Sverige fik en på mange områder helt uforklarlig placering som grundlag for udredningen.

Det skal indledningsvis siges, at Tunander er et fint, velmenende menneske, der overbeviser sig selv så meget om de utroligste ting - en 'enmands groupthink' -, at han kan overbevise andre, herunder åbenbart nogen i udredningsgruppen.

Jeg tager det op, fordi Tunanders indflydelse var et element, der afgørende svækkede udredningens trusselsdel. På grund af, at man ukritisk kopierede hans hypoteser, og på grund af, at man ligeledes ukritisk kopierede hans manglende evne til at tolke et antal internationale militære kilder korrekt.

- DIIS placering af Tunander i udredningen er for det første vanskelig at forstå, fordi de hypotetiske krænkelser - vestlige eller østlige - har fra ingen til marginal betydning for Danmarks sikkerhedssituation.
- DIIS valg og anvendelsen af Tunander er for det andet også uforklarlig ved at ignorere, at hans teser blev åbent og effektivt imødegået i den svenske faglitteratur allerede i 2002 af de involverede embedsmænd. Tilbagevisningen omfattede også den tese - *som udredningen viderebringer i sit konklusionsbind* - at ikke alene den svenske regering, men også forsvarschefen Lennart Ljung blev ført bag lyset af den konspirerende og politiserende marineledelse.
- DIIS burde for det tredje have vist tilbageholdenhed, fordi Tunander i sine bøger implicerer den senere forsvarschef, daværende chef for Søværnets Operative Kommando, admiral Sven Thiede, i stærkt kritisabel virksomhed. Jf. anonyme kilder bemyndigede admiralen en ændring af passagereglerne, så store allierede undervandsbåde kunne gennemføre neddykket passage gennem Store Bælt. Ingen, der kender Thiede, ville få den idé, at hans underordnede turde træffe en sådan beslutning selv. Dette er i dansk sammenhæng en stærkt æreskrænkende påstand. Det er imidlertid ikke kun SOK, der

således anklages. Den operative kommando havde ikke selvstændig bemyndigelse til at ændre policy. Derfor implicerer påstanden reelt også forsvarschefen Knud Jørgensen i dennes egenskab af Chef for Søværnet. Da han i dansk sammenhæng aldrig ville bemyndige en policy-ændring uden en drøftelse med Forsvarsministeriet, er som minimum dette ministerium involveret i påstanden.

- Den fjerde grund, som DIIS burde have haft til at vise forsigtighed kunne have været Tunanders udstrakte anvendelse af anonyme kilder, hvilket i min historikeropdragelse er utilladeligt, fordi det hindrer kollegers kontrol. Som bekendt kan ukritisk anvendelse af kilder lede til alvorlige fejlslutninger - som da Vestens efterretningstjenester for et par år siden overbeviste sig selv og hinanden om, at Saddam Hussein stadig havde masseødelæggelsesvåben. *(På mødet fremførte Svend Aage Christensen, at den britiske efterretningshistorie også anvendte anonymitet for nulevende kilder.)*
- En femte faktor burde for DIIS have været Tunanders historie som konspirationsforfatter:
  - Fra hans 1990-tese om de svenske efterretningstjenesters, højtstående officerers og forsvarsindustriens 'Hvide Kors-konspiration' mod socialdemokratiets neutralitetspolitik.
  - Til hans udvikling i 1999, hvor det desværre for den konspiration var blevet klart, at det var de socialdemokratiske statsministre Tage Erlander og Olof Palme, der var hovedmændene bag samarbejdet med Vesten - Palme også for at afbalancere virkningen af den høje internationale profil, som hans ego krævede.

Da startede *den* konspirationsteoretiske fase, der kulminerede i 2001- og 2004-bøgerne om ubådskrænkelserne. I dette år – 1999 - fik Tunanders klarsyn ham til næsten helt åbent at anklage den svenske marines officerskorps for at have myrdet Palme, før han kunne rejse til Moskva.⁴ Det er interessant at konstatere, at der dog er én Tunander-hypotese, som udredningen lod ligge ubrugt.

---

⁴ De relevante artikler er at finde som dokumentation på min hjemmeside.

*****

Spørgsmål:

1. Hvem bragte Tunander ind i den danske udredning - var det dig Svend Aage - og med hvilket motiv?
2. Hvad mente Bestyrelsens følgegruppe om dette?
3. Hvorfor Tunanders hans udsagn ikke behandlet kritisk, herunder ved inddragelse af hans forfatterhistorie?
4. Hvad vil man gøre for at rette op på det skete - både i forhold til svenske og danske nøglepersoner og i forhold til udredningens udsagn?

*****

Slutbemærkning

Som I muligvis er klar over, er jeg ikke enig med Jørgen Dragsdahl i alt.⁵ Men jeg tror, at vi begge mener, at vor dilemmafyldte koldkrigshistorie ikke skulle 'dribles' eller 'udredes' til hjørnespark. Efter udredningen er det væsentligt, at forskningen frit, ubundet af en underforstået politisk ramme, graver videre for at afdække den konfliktfyldte historie om, hvad virkelig skete.

---

⁵ Denne bemærkning blev fejlagtigt af tilhørerne misforstået som en underdrivelse. Jeg er fuldstændig enig med Jørgen i, at sandheden skal findes, om alle sider, så vi kan skabe den størst mulige indsigt.